

איסור עשיית מלאכה בערב פסח

בגמרא (ב ע"ב) מבואר, שישנו איסור לעשות מלאכה בערב פסח, אך הזמן מחולק לשניים: עד חצות ומחצות ואילך.

מאימתי ארבעה עשר אסור בעשיית מלאכה? רבי אליעזר בן יעקב אומר: משעת האור. רבי יהודה אומר: משעת הנץ החמה. אמר ליה רבי אליעזר בן יעקב לרבי יהודה: וכי היכן מצינו יום שמקצתו אסור בעשיית מלאכה ומקצתו מותר בעשיית מלאכה? אמר ליה: הוא עצמו יוכיח, שמקצתו מותר באכילת חמץ ומקצתו אסור באכילת חמץ.

עד חצות, מבואר ברש"י ועוד, שהדבר תלוי במנהג. אם נהגו שלא לעשות מלאכה – אסור, ואם עושים – מותר. אך יש סוברים, כמו התוספות, שהדבר אסור באופן מוחלט.

בגמ' לקמן (נ ע"ב) מבואר, שמחצות ואילך אסור לעשות מלאכה, והעושה – מנדים אותו. וכ"נ ברמב"ם ושו"ע.

מקור האיסור מבואר בתוס' שם מדברי הירושלמי, שמקשה מאי שנא ער"פ משאר יו"ט, ומבאר, שיום שאדם מקריב בו קרבן, הוא יום טוב שלו – ואסור לעשות מלאכה ביום זה, דהוי זילותא. ולכן בער"פ, שמקריבים מחצות ואילך – אסור. ופריך: אם כן יהא כל היום אסור כמו יחיד שמביא קרבן? ומפרש: התם משום דראוי להקריב משחרית, אבל פסח אינו יכול להקריבו אלא אחר חצות, כדנפקא לן מ"בין הערבים". ומקשה הירושלמי, דא"כ בכל יום אסור לעשות מלאכה, כי יש קרבן התמיד שהוא קרבן ציבור? וע"ז מתרץ, דשאני תמיד שהתורה הוציאה מן הכלל דכתיב "ואספת דגנך", ואם כל ישראל יושבים ובטלים מי יאסוף להן דגן?!

מסקנת תוס' מדברי הירושלמי, היא שהאיסור הוא מן התורה: "ומשמע התם דמדאורייתא אסורה".

הצל"ח מקשה, מדוע הירושלמי מביא פסוק מספר משנה תורה "ואספת דגנך", ולא מספר שמות בעשרת הדיברות, "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך", ואיך יתקיים פסוק זה אם אסור לעשות מלאכה?

מיישב הצל"ח, שאיסור עשיית מלאכה מוגבל רק לזמן ההקרבה. קרבן התמיד זמנו

מעלוה"ש עד שקיעת החמה, וא"כ אם היה מביא את הפסוק "ששת ימים", הו"א שפסוק זה מדבר על הלילות, שבהם יש לעבוד, ואילו ביום השביעי גם בלילה אסור. ולכן הובא הפסוק "ואספת דגנך", שאין זו הוכחה שעם ישראל יעשו מלאכה, אלא זו הוכחה שיעשו מלאכה אף ביום, כי פסוק זה הוא ברכה, ולא ייתכן שבמצב של ברכה יהיה די בעבודת הלילה כדי לאסוף את כל התבואה, ועל כרחך שפסוק זה מדבר על עבודת היום.

ואף שידוע שיש חילוק בכל הש"ס בין קרבן יחיד לקרבן ציבור, מ"מ דברי הירושלמי הם גופא המקור לחילוק זה.

הגר"ש רוזובסקי כותב ש"אחד הקשה לו" (ושו"ר שהאור חדש הקשה כן), כיצד תוס' מוכיחים שהאיסור הוא מדאורייתא, הרי גם בעיו"ט אסור לעשות מלאכה, וא"כ מדוע דורש רבי עקיבא (לקמן ה"ע"א) מהפסוק "ביום הראשון תשביתו", שמוכרחים לומר ששריפת החמץ היא בעיו"ט, דאי הוי ביו"ט עצמו הרי שריפה היא אב מלאכה, ואסור לעשותה שלא לצורך (דס"ל דלא אמרינן מתוך שהותרה).

לכאורה יש ליישב בפשטות, ששריפת החמת היא צורך הקרבן, דכתיב "לא תזבח על חמץ דם זבחי", שאסור לשחוט הפסח כשהחמץ קיים, וא"כ ודאי שהדבר מותר, כי זוהי מלאכה שקשורה לקרבן עצמו. ושו"ר בשיעורי ר' דוד פוברסקי שכתב שיש שתירצו כך.

ר' שמואל ור' דוד מיישבים, שאיסור עשיית מלאכה בזמן הקרבת הקרבן שונה מאיסור מלאכה רגיל, שהרי השו"ע פסק שמותר לתקן בגדיו בעיו"ט, אך לתפור בגד חדש אסור, משום שנאסרו רק מלאכות שהן יצירת דבר חדש – "מלאכת עבודה", וכן גם בחוה"מ, ודלא כמלאכה האסורה ביו"ט. ולכן מותר היה לשרוף את החמץ בעיו"ט.

ועפ"ז מיישב ר' שמואל את קושיית הצ"ח, דהירושלמי לא הביא את הפסוק "ששת ימים תעבוד", כי בו כתוב רק מלאכת עבודה, וא"כ עדיין ייתכן שיעשה בזמן הקרבת התמיד שאר מלאכות שאינן "מלאכות עבודה" של יצירה.

אך הוא עצמו מעיר, שכתוב שם "ועשית כל מלאכתך", ולכן כותב שא"א ליישב כך.

נראה ליישב קושיית הצ"ח בדרך אחרת. הפסוק "ששת ימים" אינו מתאר ברכה אלא ציווי, שביום השביעי לא יעשה מלאכה. ופסוק זה נכתב לזמן נצחי – גם לזמן שאין ביהמ"ק קיים, וגם לפני הקמת המשכן, שבזמן זה אין קרבן התמיד, ולכן לק"מ. ואילו

הפסוק "ואספת דגנך" הוא פסוק של ברכה, וכיצד ברכה זו תתקיים בזמן שביהמ"ק קיים? ועל כן הביא הירושלמי פסוק זה.

ושו"ר שהצל"ח עצמו בתוך דבריו כתב ליישב כן.

נחזור לעניין איסור המלאכה:

הר"ן (טז ע"ב בדפי הרי"ף) כותב: "וכתבו בתוס' דמהך שקלא וטריא משמע דמדאורייתא אסור. ואפשר דמדרבנן היא ואסמכין ליה אקראי". הר"ן מעלה אפשרות שהפסוק שהביא הירושלמי אינו מדאורייתא, אלא אסמכתא בעלמא. וקשה, שאם זהו דין דרבנן, מהי מטרת הפסוק?

הט"ז ביו"ד (סי' קיז סק"א), ובאו"ח (סי' תקפח סק"ה) מייסד, שחז"ל אינם גוזרים גזרות נגד דברים המפורשים בתורה להיתר. דוגמא לדבר: האם מותר לפתוח חנות של מאכלי טריפה לגויים? חז"ל גזרו שאסור, שמא יבוא לאכול בעצמו. כותב על כך הט"ז, שאם בטעות קנה דבר איסור – מותר למכור לנכרי. משום שהרי מבואר בתורה להדיא להיתר "או מכור לנכרי", וא"א לאסור דבר זה מדרבנן. וכן בסי' תקפח מבואר שאסור לתקוע בשופר בשבת, שמא יתקן כלי שיר, והקשה הרא"ם דא"כ גם ביו"ט יתקנו שלא יתקע שמא יתקן כלי שיר? אומר הט"ז שא"א לתקן תקנה זו, כי בתורה כתוב בפירוש "יום תרועה יהיה לכם", ובשלמא בשבת, גם אם לא יתקעו – לא ייעקר דין תקיעת שופר, אך אם יתקנו גם ביו"ט כן – יתבטל דין תורה.

ולפ"ז מיישב הט"ז מה שהקשה הב"י בשם הר"ן, מדוע מילה דוחה שבת ולא גזרינן שמא יעביר התינוק ד' אמות ברה"ר, דיש ליישב שהתורה ריבתה בפירוש "וביום השמיני" – אפי' בשבת, ולא רצו חכמים לעקור דין תורה המפורש משום גזרה. עכ"ד.

עפ"ז יש ליישב דברי הר"ן בסוגייתנו, שכוונתו שלא ייתכן שרבנן יאסרו לעשות מלאכה בכל יום משום קרבן התמיד, שהרי התורה עצמה כתבה "ואספת דגנך", ואם יתקנו שאסור, תקנה זו תבטל את דברי התורה.

התוספות בסוף דבריהם כותבים, שאף כאשר אין קרבן – אסורה עשיית מלאכה: "ונראה דאף בזמן הזה דליכא הקרבה כיון שנאסר אז אסור לעולם".

ואילו הר"ן כותב בשם הרז"ה:

וכתב הר"ז הלוי ז"ל, דכיון דמשום פסח הוא דאסור, האידנא דליכא פסח לא שני לן בין ערבי פסחים לשאר עי"ט. והשיבו עליו דכיון שנאסר אע"פ שבטל

טעם איסורא לא בטיל עד שיעמוד ב"ד ויתיר שכל דבר שנאסר במנין צריך מנין
אחר להתירו כדאיתא בדוכתי טובא (ביצה ה"א)...

וכוונתו לדברי הרמב"ן במלחמות, שהשיב כן לדברי הרז"ה, וסבר כשיטת התוס'
שגם בזה"ז אסור בעשיית מלאכה, דצריך מניין אחר להתיר איסור זה.

והנה, מקשה הצ"ח על שיטת התוס', דבשלמא אם איסור עשיית מלאכה ביום
שמקריבים בו קרבן הוא מדרבנן – צריך מניין אחר להתירו, אך אם נאמר שאיסור
עשית מלאכה הוא איסור תורה, מה שייך לומר דצריך מניין אחר להתירו, הרי כל
האיסור הוא כשיש קרבן, וכיום שאין קרבן – אין איסור?

הצ"ח מחדד את הקושיא, שהרי המקור לכך שדבר שנאסר במניין צריך מניין אחר
להתירו, הוא מדכתיב במתן תורה "אל תגשו אל אשה", ואח"כ "שובו לכם
לאהליכם", אך כאן לא כתוב בתורה שאסור לעשות מלאכה בער"פ, דאף למ"ד שהוא
מדאורי', הוא דין כללי בכל הקרבנות, וניסוחו של הדין הוא שביום שיש קרבן יש
איסור, וא"כ פשוט הוא שביום שאין קרבן – בטל האיסור, וא"כ מה שייך כאן מניין
להתירו?

לכן כותב הצ"ח שמוכרחים לומר שרק אם איסור זה הוא מדרבנן בלבד – יהי אסור
גם בזה"ז.

ואילו הרז"ה סבר, שהאיסור הוא מן התורה, ולכן לדעתו כיום אין איסור. וז"ל
הצ"ח:

ועפ"י זה יש ליישב שיטת הרז"ה שהתיר בזמן הזה, והרמב"ן במלחמות והרא"ם
שם בביאוריו לסמ"ג השיגו עליו מרבי [יהודה נשיאה] שהיה מתענה בערב פסח,
ורב ששת לקמן דף ק"ח ע"א, וקאמר שם נימא קסבר משום פסחא, והרי בימיו
לא היה פסח, אלא ודאי כשנאסר בזמן הפסח אף בזמן הזה אסור. ולפמ"ש אין
זה ראייה, דאכילה גזירה דרבנן ושייך דבר שנאסר במנין, אבל המלאכה אינה
גזירה דרבנן אלא יום טוב של תורה בעת הקרבת קרבן ומעולם לא גזרו בו רבנן
דבר. ואולי דעת הרמב"ן והתוספות דאף להירושלמי אעפ"כ היה בזה גזירה
דרבנן, דהרי כל ישראל אסורים מחצות היום ומעלה, והרי היה טמא ומי שהיה
בדרך רחוקה, דודאי משנתינו לא על ירושלים [בלבד] נשנית, והרי אלו לא
הביאו קרבן. וצריך לומר כיון שקבעה התורה יום טוב ביום ההוא לרוב ישראל
העושים הפסח, גזרו חכמים על הטמאים ועל הרחוקים.